

СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ІСЛАМУ

У статті «Сучасні трансформації політичного ісламу» аналізуються основні напрями та тенденції еволюції політичного ісламу в сучасну добу.

Ключові слова: політичний іслам, мусульманський світ, інституалізація політичного ісламу.

Актуальність теми. В останні десятиліття соціум захлинувся лавиною інформації, маркерами якої стали словосполучення «політичний іслам», «радикальний іслам», «войовничий іслам», «ісламський екстремізм», «ісламський тероризм», «ісламська агресія», «ісламський фундаменталізм» тощо, міцно закріплюючи стереотипи мислення й мови. Феномен синтезу ісламської (чи квазі-ісламської) ідеології та радикально-політичної й екстремістської практики віднаходить альтернативні пояснення серед наукового загалу – від переконання в тому, що ісламу іманентно притаманні концепти і вчення радикального характеру, до палкого обстоювання миролюбності й гуманізму цієї великої світової релігії, яку інструментально використовують заради цілком певних зисків, дискредитуючи і спотворюючи її в очах мільйонів землян. Набув понятійного статусу термін «ісламізм», який вживається для позначення ідеології та діяльності радикальних політичних сил, що використовують ісламські концепти і символіку. У такий спосіб дослідники намагаються зафіксувати розбіжність між духовно-релігійним змістом ісламу та ідеологіями політичних течій, що виступають від його імені [3, с. 11].

Попри всі труднощі, які створює існуюча термінологічна навала для академічної науки, визнаємо, що вона стала своєрідним способом усвідомлення однієї з глобальних тенденцій: активного пробудження світової умми та процесу політизації й геополітизації ісламу. Є всі підстави вважати, що цей процес не є короткочасним трендом новітньої доби, але чинником, спрямованим у майбутнє і здатним суттєво вплинути на весь розвиток світової цивілізації. З огляду на це, аналіз сучасного стану і трансформацій політичного ісламу є запотребованим і актуальним науковим завданням.

Огляд джерел і публікацій. Проблеми відродження і політизації ісламу, як у світовому масштабі, так і на терені України, знайшли своє висвітлення в працях вітчизняних дослідників: О.Бойцової, Д.Брильова, О.Воловича, В.Григор'янця, Р.Джангужина, С.Здіорука, С.Зінько, М.Кирюшка, М.Колодного, І.Куліша, Е.Муратової, Т.Хазир-Огли, М.Якубовича, О.Яроша тощо. У науковий обіг активно увійшли і зарубіжні праці, присвячені генезису та ролі ісламської цивілізації й культури у світовому розвитку, чинникам політизації і радикалізації ісламу в сучасну епоху, вплив яких на прирощення ісламознавчих розвідок є непересічним. Серед них: російськомовні праці Є.Беляєва, О.Богомолова, Л.Васильєва, С.Демидова, А.Ігнатенка, Д.Єремєєва, М.Жданова, О.Журавського, Ю.Кимелева, Л.Климовича, А.Малашенка, М.Радіонова, А.Сагадєєва, А.Смирнова, М.Степанянц; переклади друків В.Бартольда, С.Гантінгтона, І.Гольдцієра, Г.Грюнебаума, Дж.Еспозіто, О.Лімена, Р.Максуд, Г.Фулера, М.Холла, А.Шиммель та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення основних напрямів та тенденцій трансформації політичного ісламу у сучасну добу. Означена мета передбачає постановку і вирішення таких завдань: 1) уточнення змісту та сфери застосування ключових термінів; 2) визначення основних напрямів еволюції політичного ісламу; 3) узагальнення змін, що сталися в сфері політичного ісламу в останні десятиліття.

Основна частина дослідження. Серед наукових та експертних кіл немає одностайності щодо початку відліку активної присутності політичного ісламу на світовій арені. Втім, переважна більшість певна, що відродження політичного ісламу безпосередньо пов'язане із сучасною історією мусульманського світу, яка постала, образно кажучи, у вигляді рішучої «мусульманської відсічі» на посилення експансії Заходу (новий виток якої обумовлений

процесами модернізації й глобалізації). Багато хто з дослідників вбачає рубіжною датою 1979-й рік – час скинення прозахідної шахської монархії в Ірані та створення першої в модерному світі теократичної Ісламської республіки. Доводиться, що від того часу світ переконався у реальній політичній силі багатьох нових ісламських угруповань у різних частинах мусульманської цивілізації: «Хезболли» у Лівані, «ХАМАСу» в Палестині, «Фронту ісламського порятунку» в Алжирі, «Талібану» в Афганістані, «Братів-мусульман» у Єгипті. Інші пов'язують відродження та інституалізацію політичного ісламу з розпадом Оттоманської імперії (що тривалий час була провідною державою мусульманського світу) та подіями 1924 року, коли новонароджена Турецька республіка формально скасувала Халіфат та вдалася до політики секуляризації. Тоді майже всі лідери держав Близького Сходу, які щойно виникли на терені колишньої імперії, спробували здійснити модернізацію своїх країн шляхом імітації конституційних моделей світських західних держав. Відтак обмеження традиційної присутності ісламу і стало причиною сплеску масового політичного і релігійного протесту та їх синтезу у нових організаційних формах. Аргументується, що саме від того часу політичні ісламські угруповання кидають виклик секуляризаційній політиці своїх урядів, піддають критиці прозахідну правлячу еліту і таврують будь-які модернізаційні зрушення як збочення на шлях соціального занепаду, кризи традиційних цінностей, руйнування мусульманської цивілізації і культури [6, с. 135].

Ще одна помітна тенденція в ісламознавчому дискурсі – понятійна дифузія, зокрема поняття «політичний іслам» та «ісламізм» дедалі частіше вживаються як синоніми. Тож під єдину категорію потрапляють і ті політичні групи, організації, рухи, які вважають іслам носієм універсальних, істинних і важливих настанов щодо того, як мусить бути влаштоване і кероване суспільство та прагнуть втілити у життя ці ідеї; і ті угруповання та рухи, які інструментально використовують ісламські гасла з метою досягнення власних цілей, маніпуляції настроями і поведінкою мас, надання легітимності антисоціальним та антигуманним діям, практиці екстремізму і терору. В такому ж річищі йдеться і про «ісламський фундаменталізм» як різновид політичного ісламу (чи ісламізму) аж до рішучого висновку, що «всі фундаменталісти – ісламісти, але не всі ісламісти – фундаменталісти», оскільки, крім них, наявні ще модерністські чи ліберальні течії [7, с. 4].

Дискусії щодо адекватності понятійного інструментарію для описання сучасних процесів політичної активності в ісламському світі щоразу доводять свою марність, бо існуючі штампи добросовісно відтворюються кожним новим поколінням дослідників та закріплюються медіа-впливом. Тому в межах даної статті просто оговоримо, який смисл вкладається нами у вживані поняття з метою зберегти їх евристичну нейтральність і позбавити негативних конотацій.

Під поняттям «політичний іслам» ми розуміємо спектр численних політичних рухів, де іслам виступає основою політичної ідеології та відповідної політичної культури, ціннісними та настановними засадами практичної політичної діяльності. Послідовно і чітко розмежовує поняття «політичний іслам», «ісламська політика», «ісламський політичний процес» тощо авторитетний ісламолог, президент Всеукраїнської громадської організації «Український центр ісламознавства» М.Кирюшко. Відсилаючи читача до його праць, зазначимо, що дослідник пов'язує політичний іслам з появою «специфічних політичних форм ісламської практики» і вкладає в це поняття подвійний зміст: «1) рух мусульман за набуття державної влади з метою використання держави як знаряддя, засобу або першого кроку до глобального утвердження ісламу у регіоні або в світі в цілому; 2) окрема ідеологія або сукупність ідеологій, спільним витоком яких є уявлення про принципову неподільність політики та релігії ісламу, а природним наслідком – діяльність із створення ісламських держав як бази для поширення й утвердження ісламу у світі» [5, с. 46]. Автор послідовно протиставляє цей термін політичному індіферентизму, байдужій і безвідповідальній пасивності, з одного боку, а також тероризму, ультрарадикалізму, анархії – з іншого, вказуючи на те, що мета політичного ісламу – не нарощення книжкового знання, а створення руху (харак), який, спираючись на специфічно ісламські засоби політичної діяльності, спрямований на досягнення специфічно ісламських цілей (відповідним чином потрактованого існування людської особистості та суспільства в цілому, згідно з волею Всевишнього).

Політичний іслам відтак є втіленням активності найрізноманітніших політичних рухів, які відбивають інтереси різних соціальних груп у різних регіонах і країнах ісламського світу. В залежності від своїх засобів, він може мати поміркований чи радикальний характер; саме радикалізація політичного ісламу в нелегальних і нелегітимних, антиконституційних і антисоціальних формах і відбивається у понятті «ісламізм».

Зауважимо, що «політичність» ісламу, яка в різні історичні епохи виявляється назовні у різний спосіб, є органічно притаманною йому рисою, яка генетично і функціонально закладена у витоках ісламу [4, с. 32-40]. Звісно, вона упереджено і релігіофобійно сприймається носіями західного світогляду і ментальності, виплеканих на принципово інших засадах співвідношення релігії і політики. Втім, від *політичності* ісламу як його іманентної якості слід відрізнити його *політизованість* як результат свідомої експлуатації релігійних гасел, закликів, «релігійного антуражу» заради отримання конкретних економічних, політичних й геополітичних зисків.

І вітчизняні і зарубіжні дослідники відмічають, що від середини 90-их років м.ст. в межах політичного ісламу відбуваються помітні зміни, що дозволяє вести мову про якісно новий етап у його розвитку. Ці зміни охопили як ідеологічні засади релігійно-політичних рухів в ісламському світі, так і форми та характер виявів політичного ісламу, процеси його інституалізації, та способи його функціонування, і роль в глобальному світі тощо.

Серед макросоціальних чинників, що обумовили сучасні трансформації політичного ісламу виділяють *кілька груп причин*: по-перше, геополітичні зміни в середовищі існування мусульманського світу, передусім розпад СРСР як одного з провідних центрів впливу в колишньому світопорядку, утворення на пострадянському просторі значних мусульманських регіонів, нестабільних і конфліктогенних; по-друге, причини «внутрішньо-ісламського рівня», пов'язані із загостренням протиріч всередині мусульманського світу, диференціацією та поляризацією його сегментів, зростанням внутрішньої напруги через кризові економічні, політичні, соціальні процеси, збройні конфлікти на національному і релігійному ґрунті тощо; по-третє, вплив об'єктивних глобалізаційних чинників, які підривають основи традиційного суспільного ладу і ціннісних систем; по-четверте, активна економічна, політична і культурна експансія західних держав з метою задоволення своїх стратегічних інтересів, нові форми «постколониалізму», що потягли за собою загострення відносин між мусульманськими країнами і країнами Заходу.

Принагідно зауважимо, що недавні події на Близькому Сході та у Північній Африці свідчать про те, що «переформатування» світової умми вступає в активну фазу – в мусульманському світі відбувається процес виникнення нових центрів впливу і нової системи стосунків.

Намагаючись осмислити новий етап у розвитку політичного ісламу та його формовияви, наукова та медіа-спільнота відшукує нові терміни, знов-таки далекі від нейтрально-оціночних понять, на кшталт: «міжнародні радикальні ісламські організації четвертого покоління», «релігійно-екстремістські організації нової генерації», «сучасний фундаменталістський ісламський рух», «ісламізм нового століття» і т.п. Можна відмежовуватися від цих термінів і словосполучень у науковому дискурсі, але проблема адекватного описання нового шаблону розвитку політичного ісламу від цього не меншає.

Узагальнюючи ті зміни, що сталися з політичним ісламом у новітню добу, визначимо кілька векторів його еволюції.

По-перше, еволюція ідеологічного змісту. Специфікою «четвертої хвилі» політичного ісламу стає зміна його ідеологічної платформи, яка простежується у цілій шерезі ідеологем. Якщо попередні радикально-політичні організації (як, власне, і значна частина промислово-економічної та інтелектуальної еліти мусульманських країн, а також чисельні маси населення) ставилися до світової глобалізації вкрай негативно, вбачаючи у ній загрозу руйнації традиційних засад суспільства, нав'язування чужорідних культурних та світоглядних взірців, форму американської гегемонії, зрештою, нову форму колониалізму, зазіхань на національну суверенітети, то сучасні ідеологічні платформи все частіше набувають змісту альтернативно-глобалізаційних. Світова глобалізація осмислюється як така, що бере свої початки в Арабському халіфаті і є тим процесом, який дозволить мусульманській спільноті (здебільшого арабо-

мусульманській) знов очолити світову цивілізацію [1]. Панісламізація в тому чи іншому тлумаченні виступає як альтернатива західній глобалізації. Ісламська політична думка не стоїть на місці, випрацюовуючи парадигми вбудови ісламу в новий міжнародний порядок; задовольняє зростаючий попит на ідеологію, яка була б здатна виконати інтегративну функцію, обґрунтувати не тільки виживання, а й політичну пасіонарність ісламського світу у XXI столітті.

Далі, якщо колишні політичні ідеології обстоювали вищість ісламських інститутів, критикуючи або відкидаючи західні політичні інститути і практики, то сучасні – обстоюють іслам як самодостатню скарбницю політичного досвіду, що містить «суто мусульманські» взірці (приклади, аналоги) тих інститутів, які століттями вироблював західний світ. Невід'ємною частиною сучасної ісламської політичної думки і практики є, зокрема, пошук і обґрунтування «ісламських форм демократії»; перетлумачення традиційних ісламських концепцій політичної дискусії і консультацій (*шуро*), суспільної згоди (*іджма*); пошуку балансу Божественної влади і народного суверенітету через інститут особистого трактування закону (*іджтihad*) [2, с. 238].

Ще один важливий напрямок ідеологічної модернізації – вироблення доктрин, розрахованих на інтелектуальну та бізнесову еліту мусульманських меншин у західних країнах. Крім того, на порядок денний висунуте питання про вироблення нового тлумачення класичної ісламської правової доктрини, наслідування реформаційним традиціям ісламської юриспруденції. Полеміка між традиціоналістами і модерністами стає тим гострішою, чим більшою стає чисельність мусульманських діаспор у країнах-реципієнтах Заходу, чим помітніше демографічні характеристики мусульманських меншин впливають на їх соціальну поведінку.

Назагал характерною рисою ідеологічних побудов політичного ісламу стає компаративізм: порівняння із західним світом слугує основним методом оцінки історичного поступу ісламської цивілізації та проектів її відродження і употужнення, перетворення на провідного актора світової політичної арени.

По-друге, простежується еволюція в організаційному та інституційному оформленні (вияві). У сучасному світі інституалізація політичного ісламу відбувається на кількох рівнях: 1) офіційні міжнародні ісламські організації, які координують свою діяльність і вбудовані у систему міжнародних відносин; 2) неурядові релігійно-політичні організації різного гатунку (від продержавних до відверто опозиційних) і різного характеру (від поміркованих до радикальних) у країнах традиційного поширення ісламу; 3) організації-презентатори мусульманських меншин у західних країнах (як офіційні, так і неофіційні); 4) нещодавно розбудовані організаційні структури (управління, центри), які інтегрували різні сегменти умми у пострадянських країнах; 5) транснаціональні напівлегальні (чи нелегальні) мережеві структури екстремістського типу із розгалуженою інфраструктурою. Кожен із складників цієї структури, маючи власні особливості формування й функціонування, перебуває у складному полі стосунків з іншими, витворюючи одночасно і відносно стабільну і внутрішньо суперечливу систему. Особливістю сучасного етапу стає створення міжнародних центрів сили, які прагнуть консолідувати однорідні політичні організації, контролювати, координувати і спрямовувати їх діяльність.

По-третє, еволюція соціальних функцій політичного ісламу. Очевидно, головна причина дієвості політичного ісламу полягає в тому багатоманітті функцій (політичних, соціальних, економічних, психологічних), котрі він виконує в житті ісламського світу. Сьогодні релігійно-політичні рухи – це головне джерело програм реформування, соціальних змін; основа їх популярності – активна діяльність з надання тих соціальних послуг, які не в змозі надати держава (допомога в отриманні освіти, медичних послуг, житла, робочих місць тощо). Крім того, саме ці рухи (особливо доти, доки вони лишаяються опозиційними) обстоюють цінності демократії та прав людини, бо самі страждають від їх відсутності; активно виступають за лібералізацію і демократичні реформи; беруть участь у створенні інститутів громадянського суспільства в ісламському світі. Проголошені ним ключові цінності – соціальна справедливість, зміцнення моралі, збереження ісламської культури, відновлення сили й гідності ісламського світу, його гуртування перед небезпекою зовнішніх загроз, соціальна благодійність і стабільність, ефективне управління суспільством, легітимність уряду, боротьба з корупцією, економічна справедливість – є безумовно привабливими для пересічної людини. На тлі соціально-економічних проблем ця

привабливість суттєво зростає. Показовими в цьому сенсі є опитування громадської думки, проведені дослідницькою організацією Pew Research Center у червні 2010 року серед єгиптян: ідеї «ісламістів» поділяли 59 %, а понад 95 % усіх респондентів підтримували посилення впливу ісламських ідей на політичний процес в країні. Понад половину всіх респондентів заявили, що підтримують «ХАМАС», 30% – «Хезболлу», а 20% – «Аль-Каїду» [8].

Отже, політичний іслам обстоює соціальні інтереси та каналізує протестний потенціал найураженіших соціальних верств. Однак, маючи значні потенції впливу на суспільство, він продемонстрував і те, яким чином і в якому напрямі цей вплив може бути потенційно скерований.

По-четверте, відбулися зміни у характері політичного ісламу, а саме – еволюція в бік радикалізації та екстремізації. Об'єктивні і суб'єктивні чинники такої радикалізації вже давно осмислюються науковими колами. Мало не аксіоматичним став висновок про те, що вона є формою силового опору проти глобальної «західної інтервенції» у традиційну ісламську культуру; протестом проти настирливої економічної та політичної експансії розвинутих держав; відповіддю на загрози вкоріненню нормам, символам і смислам мусульманства; засобом за будь-яку ціну вберегти власну ідентичність і цивілізаційну «суверенність». Цим частково пояснюється той факт, що всі радикальні рухи висувують програму (або хоч гасла) *повторної соціалізації* чи *ісламізації* індивідуума; мобілізації політичних, економічних і адміністративних ресурсів мусульманської спільноти. Це – завжди у тій чи іншій формі заклик до більшого «ісламського самоусвідомлення» і навернення на «прямий шлях ісламу», запровадження ісламу на всіх рівнях: від особистого до громадського і державного життя.

Крім того, до числа вагомих факторів підживлення і відтворення екстремістської свідомості та активізації угруповань радикального типу справедливо віднесені суперечливі соціально-економічні й політичні умови буття мусульманських країн, більшість яких і досі складає світову периферію: зростаюча поляризація різних сегментів мусульманського світу за рівнем життя; різючі економічні диспропорції між представниками різних соціальних, національних, етноконфесійних груп; виразна відсталість порівняно зі світом розвинутих, забезпечених країн; відсутність стійкої і дієвої державної влади; опозиційні, сепаратистські, іредентистські, визвольні рухи, які роздирають суспільства із-середини; низький рівень масової освіти; нав'язувана ідеолого-інформаційна політика; вкорінені ментальні архетипи традиційної культури; розвинуті інститути організованої злочинності та її зрощеність з військовими і фінансовими колами; за давніми міждержавні і міжконфесійні конфлікти, слабко керовані міграційні потоки тощо.

Звертається увага і на такий потужний чинник екстремізації умми, як синдром «обурення» і «розчарування». Мусульманська цивілізація, знаючи минулі століття стрімкого злету і розквіту, вимушена була усвідомлювати і переживати добу дошкульної геополітичної поразки, колоніальної неволі, жевріння на маргінесах світового розвитку. Молоді генерації, виховані з установкою, що іслам – найдавніша, найповніша і найдосконаліша з монотеїстичних релігій, а пророк Мохаммед – останній і найголовніший провідник Божої волі, вимушена жити в реаліях відсталого від західної цивілізації світу, що не може не підживлювати почуття образи і гніву, жадобу помсти і реваншу, які в сукупності творять родючий психологічний ґрунт для екстремістської свідомості й практики.

Екстремістські рухи, що діють під гаслами ісламу, доклали вагомого внеску у формування нового глобального феномену – міжнародного тероризму як розвинутої, інституційованої системи застосування насильства із власними особливостями самоорганізації, відтворення та самозабезпечення. Технологізація, професіоналізація та спеціалізація терористичної діяльності, функціонуючі транснаціональні мережі мобільних терористичних угруповань із потужною ресурсною базою, власними каналами матеріального, фінансового, кадрового, ідеологічного забезпечення, супутньою легальною інфраструктурою у вигляді гуманітарних, добродійних, просвітницьких та ін. організацій; здатні і готові до взаємодії (від матеріально-технічної до інформаційної та оперативної-бойової), націлені на координацію і синхронізацію дій, а нерідко і на сполучення з державними структурами, – все це є реальністю сьогодення і свідченням еволюції тероризму до якісно нової стадії розвитку.

Насамкінець зазначимо, що серед західних вчених сформувалися різні погляди на перспективи політичного ісламу. На думку одних, він приречений на невдачу і вже зазнав поразки (О.Руа. «Крах політичного ісламу» (1992), Ж.Капель. «Джихад. Експансія і занепад ісламізму» (2002)); для інших – цей напрям звернений у майбутнє і наразі тільки набирає силу (Д.Пайпс, М.Крамер, С.Гантінгтон); треті – пов'язують прогнози його розвитку із здатністю вирішувати назрілі проблеми мусульманського суспільства, що рівним чином уможливує і оптимістичні й песимістичні сценарії: або дозволить стати провідною силою, або ж вимусить поступитися своїм впливом (Г.Фуллер) [7].

У кожному разі, політичний іслам є вагомим чинником сучасної доби, виконує роль чи не найбільш динамічної політичної сили у сучасному світі й існуватиме ще доволі тривалий час в якості рушія, що збудує і пробуджує мусульманський світ. Політична, національна і релігійна активізація півтора мільярдної умми, стрімка інтенсифікація трансконтинентальних міграційних потоків мусульманського населення, потужна хвиля ісламізації (у сенсі відродження й новоутвердження ісламських інституцій і сфер впливу) в обширних регіонах планети тощо – все це свідчить про те, що мусульманська цивілізація вступає у нову фазу свого розвитку. Відродження мусульманського світу, окрім суперечливого характеру (що властивий будь-яким процесам макросоціального відродження), певно набуватиме чимдалі нових форм, а разом з тим – стрімко еволюціонуватиме і політичний іслам.

Література

1. Волович О. Особливості глобалізаційних процесів в арабському світі та їх урахування в близькосхідній політиці України [Електронний ресурс] / О. Волович. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/october09/05.htm>
2. Еспозіто Джон. Ісламська загроза. Міф чи реальність? / Джон Еспозіто; [Пер. з англ. І.Саповського]. – Львів: Кальварія, 2004. – 336 с.
3. Журавский А. В. Ислам / А. В. Журавский. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 224 с.
4. Ісламські процеси у світі та в Україні: реалії і прогнози. Колективна монографія / Арістова А., Здіорук С., Бутиріна М. та ін.; [за ред. А. Арістової]. – К.: УАР, 2011. – 201 с.
5. Кирюшко М. Політичний іслам – маркер кризового суспільства / Микола Кирюшко // Іслам в його проблемах і трансформаціях. Збірник наук. праць / [за наук. ред. А. Арістової та А. Колодного] // Українське релігієзнавство. – К., 2010. – Спецвипуск 2010-1. – С. 43-51.
6. Куліш І. Соціально-історичні та політичні джерела виникнення ісламського фундаменталізму / Ігор Куліш // Іслам і Україна [Упорядник, наук. редактор та автор передмови М. Кирюшко]. – К.: Ансар Фаундейшн, 2005. – С. 135-154.
7. Fuller Graham E. The Future of Political Islam / Graham E. Fuller. – New York: Palgrave Macmillan, 2003. – 246 p.
8. Pew research center for the people & the press [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pewresearch.org/pubs/875/lessons-from-the-2008.htm>

Alla Aristova

Modern Transformations of Political Islam

In the article of Alla Aristova "Modern Transformations of Political Islam" have been analysed basic directions and trends of evolution of political Islam in a modern epoch.

Keywords: political Islam, Moslem world, institutionalising of political Islam.

Алла Аристова

Современные трансформации политического ислама

В статье «Современные трансформации политического ислама» анализируются основные направления и тенденции эволюции политического ислама в современную эпоху.

Ключевые слова: политический ислам, мусульманский мир, институализация политического ислама.